

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

FILOLOGIK TADQIQOTLARNING YANGI BOSQICI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR

III XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2025-yil, 21-OKTABR

BUXORO – 2025

ANJUMAN DASTURIY QO'MITASI

1.	B.B. Ma'murov	- Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, rais;
2.	Z.M. Muqimov	- Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, rais muovini;
3.	G.R. Akramova	- Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, a'zo;
4.	X.A. Xaitov	- Tillar fakulteti dekani, a'zo;
6.	U.S.Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo;
7.	D.B.Axmedova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
8.	G.B.Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
9.	G.R.Mirxanova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
10.	R.A.Saidova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
11.	Y.U.Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
12.	Sh.Sh.Nizomova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
13.	N.H.Hojiyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
14.	M.U.Usmonova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
15.	N.A.Bafoyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
16.	N.O. Avazova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
17.	S.T. Latipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo

ILMIY ANJUMANNING TASHKILIIY QO'MITASI

1.	M.M. Bafayev	- O'quv ishlari bo'yicha prorektor, rais;
2.	M.L. Umedjanova	- Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor, rais muovini;
3.	U.S. Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo;
4.	F.R.Rustamov	Tillar fakulteti Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari
5.	L.F. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
6.	M.Y. Ro'ziyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
7.	Sh.M. Istamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
8.	M.B. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
9.	G.B. Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
10.	R.R. Xalilova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
11.	M.U. Usmonova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
12.	F.K. Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
13.	N.N. Mirjonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
14.	M.Y. Latifova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
15.	M.A. Tilavova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
16.	M.V. Jabborova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo.

To'plam O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda "2025-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi 496-sonli buyrug'i rejasida belgilangan tadbirlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazilgan "Filologik tadqiqotlarning yangi bosqichi: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tuzildi.

Mas'ul muharrir:

G.B. Rustamova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Taqrizchilar:

D.S. O'rayeva - filologiya fanlari doktori, professor
F.S. Safarova - filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

METAFORA VA EPITETNING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA FUNKSIONAL-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Radjapova Intizor Egamberganovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi,

Urganch davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu tezis o'zbek va ingliz tillaridagi metafora va epitetlarning strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini qiyosiy jihatdan tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: kognitiv, mexanizm, konseptual, ontologik metaforalar, strukturaviy metaforalar, orientatsion metaforalar.

Metaforani shunchaki badiiy vosita sifatida emas, balki inson ongining asosiy mexanizmi deb ta'riflaydilar G.Lakoff va M.Johnson. Ularning ta'rifiga ko'ra, metafora - bu bir konseptual sohani (maqsad soha) boshqa konseptual soha (manba soha) orqali tushunish va tajriba etish jarayonidir. Olimlar metaforalarning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatadilar; strukturaviy metaforalar (Structural metaphors) - bir konseptni boshqa konsept strukturasi orqali tashkil etish. Masalan, "munozara – urush" metaforasi orqali munozara jarayoni urush tushunchasi orqali tushuniladi. Orientatsion metaforalar (Orientational metaphors) - fazoviy yo'nalishlar asosida qurilgan metaforalar. Masalan, "yuqori" ijobiy, "past" salbiy tushunchalar bilan bog'lanadi. Ontologik metaforalar (Ontological metaphors) - abstrakt hodisalarni moddiy ob'ektlar kabi tasavvur etish. Bu metaforalar abstrakt tushunchalarni aniq, tasavvur qilinadigan ob'ektlar sifatida ko'rsatish imkonini beradi. Ye. Semino ham metaforaning madaniy va ijtimoiy kontekstdagi ahamiyatini ta'kidlab, "Metaforalar orqali ijtimoiy va madaniy muhitda murakkab g'oyalar soddalashtiriladi" deb asoslab bergan.

O'zbek tilshunosligida metafora; o'zbek tilshunosligida metafora xalq og'zaki ijodi va milliy mentalitet bilan chambarchas bog'liq. D. Xudayberganova o'zbek tilida metafora xalqning urf-odati, an'analari va qadriyatlarini badiiy ifodalashda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, o'zbek tilida metaforik iboralar ko'proq konkret, hayotiy va tabiatga yaqin obrazlarga asoslanadi. M.Dadaxanova o'zbek poeziyasida metafora poetik obraz yaratishning markaziy vositasi sifatida namoyon bo'lishini aytadi. U metaforani estetik idrok va obrazli tafakkurni shakllantiruvchi omil deb baholaydi. O'zbek va ingliz tillarida metaforalarning qiyosiy tahlili; ingliz tilida metafora ko'pincha abstrakt tushunchalarni konkret obrazlar orqali ifodalash uchun ishlatiladi. Bu holat g'arb madaniyatidagi individualistik dunyoqarash bilan bog'liq; o'zbek tilida esa metaforalar milliy-madaniy kontekstda shakllangan bo'lib, xalq dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini aks ettiradi. Masalan, tabiat hodisalari va kundalik hayot bilan bog'liq metaforalar keng qo'llaniladi.

Epitetning ta'rifi va funksiyalari; epitet (sifatlash) - stilistika va poetika termini; antik davrdan ma'lum badiiy tasviriy vositalardan biri. Narsa va hodisalarga, tushuncha va boshqalarga xos xususiyatlarni obrazli tavsiflashdir. Epitetlar "lirik nutqning aniq bo'lishida, ekspressivlikni ifodalash hamda asarning badiiy qimmatini oshirish, tasvir tiniqligini ta'minlashda muhim poetik vazifa" bajaradi. Bu ta'rif epitetlarning nafaqat bezak vositasi, balki mazmuniy jihatdan muhim element ekanligini ko'rsatadi. O'zbek tilidagi epitetlarning xususiyatlari; o'zbek tilidagi epitetlar quyidagi milliy-lingvistik xususiyatlarga ega; o'zbek tilida epitetlar milliy-madaniy kolorit bilan boy hisoblanadi. Masalan, "qora ko'ngli", "oy yuzli" kabi epitetlar o'zbek xalqining dunyoqarashi va estetik tasavvurlarini aks ettiradi, o'zbek tilida xalq og'zaki ijodida doimiy epitetlar ko'p qo'llaniladi. "Pahlavon yigit", "cho'ri qiz" kabi epitetlar asrlar davomida xalq tilida shakllangan va folklor ananalarining ajralmas qismiga aylangan, o'zbek tilida epitetlar qo'shimchalar orqali darajalanishi mumkin. Bu morfologik xususiyat tilning agglyutinatib tabiatidan kelib chiqadi va epitetlarga yanada nozik ma'no soylarini berish imkonini yaratadi, o'zbek tilida kelishik moslashishi mavjud bo'lib, bu epitetlarning sintaktik jihatdan aniqlanuvchi so'z bilan chambarchas bog'lanishini ta'minlaydi.

Ingliz tilidagi epitetlarning xususiyatlari; ingliz tilida epitetlar butunlay boshqacha tizim asosida ishlaydi; ingliz tilidagi leksik iqtisodlik va aniqlik. Ingliz tilida epitetlar odatda qisqa va aniq bo'lib, ortiqcha so'zsiz kerakli ma'noni etkazish qobiliyatiga ega; ingliz tilida grammatik tuzilishda qat'iylik kuzatiladi. Bu epitetlarning gapda aniq o'rin egallashi va ma'lum qoidalar asosida qo'llanilishini anglatadi; ingliz tilida majoziy ma'nolar orqali badiiy ifodalilik yaratish usuli keng tarqalgan bo'lib, bu epitetlarning metaforik salohiyatini ko'rsatadi.

O'zbek va ingliz tillarida epitetlar bir qancha umumiy va farqli xususiyatlarga ega; har ikkala tilda ham epitetlar badiiy tasviriy vosita vazifasini bajaradi. Epitetlar nutqni ekspressiv va ifodali qilish uchun xizmat qiladi. Har ikkala tilda ham epitetlar asosan sifat so'z turkumi orqali ifodalanadi. Epitetlar metaforik xususiyatga ega bo'lishi mumkin. O'zbek tilida epitetlar ko'proq milliy-madaniy kolorit va folklor ananalariga boy bo'lsa, ingliz tilida qat'iy grammatik tartib va leksik iqtisodlik bilan ajralib turadi. O'zbek tilida bu vazifa asosan milliy-madaniy kontekst va folklor ananalar orqali amalga oshirilsa, ingliz tilida grammatik aniqlik va leksik iqtisodlik orqali erishiladi.

Xulosa qilib aytganda, metafora ikkala tilda ham konseptual tafakkurning asosiy mexanizmi bo'lib xizmat qiladi, lekin o'zbek tilida milliy-madaniy kontekst, ingliz tilida esa abstrakt tushunchalarning konkret ifodalanishi ustunlik qiladi. Epitetlar har ikkala tilda ham badiiy tasviriy vosita vazifasini bajaradi, ammo o'zbek tilida milliy kolorit va folklor ananalar, ingliz tilida esa grammatik aniqlik va leksik iqtisodlik muhim ahamiyatga ega. O'zbek tili agglyutinativ tuzilishi sababli epitetlarda morfologik boyitish keng qo'llanilsa, ingliz tilida analitik xususiyat va qat'iy tartib qoidalari amal qiladi. Har ikkala tilda ham metafora va epitet nafaqat bezak vositasi, balki milliy mentalitet va madaniy dunyoqarashning muhim ko'rsatkichidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Semino E. *Metaphor in Discourse*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
3. Xudayberganova D. *O'zbek tilida metaforaning lingvistik tadqiqi*. – Toshkent: Fan, 2015.
4. Dadaxanova M. *O'zbek she'riyatida metafora*. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2018.
5. Rahmatullayev Sh. *O'zbek tilining etimologik lug'ati*. – Toshkent: Universitet, 2000.
6. Sarimsoqov B. *O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi*. – Toshkent: Fan, 1999.
7. Asqarova M. *O'zbek tilida so'z yasalishi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
8. Leech G., Short M. *Style in Fiction*. – London: Pearson Education, 2007.
9. Galperin I.R. *Stylistics*. – Moscow: Higher School, 1977.
10. Abrams M.H. *A Glossary of Literary Terms*. – Boston: Wadsworth, 2009.
11. Sharipov J., Ashurova D. *Contrastive Linguistics*. – Tashkent: Tafakkur, 2007.